

Aristoteles en Plato in Fryslân

Overall in Nederland en Fryslân kom je de mooiste kunst tegen 'in het wild'. Het gebouw van Tresoar vormt een mooi voorbeeld.

Waar gebeurd. Enkele jaren geleden ondernam ik een pelgrimage naar Delfzijl om daar de enorme muurplastieken van de Friese kunstenaar Jaap van der Meij te bewonderen. De gevels van het Eemsmondgebouw aldaar waren door Jaap van der Meij op indrukwekkende wijze bekleed met tekens, figuren en symbolen, uitgevoerd in zijn bekende betontechniek. De Delfzijlster plastieken zijn in omvang misschien wel het grootste kunstwerk in het Noorden. Ik kwam aan bij het gebouw en liep in verwondering en bewondering rond totdat een geüniformeerde man – de bewaker – mij staande hield en vroeg naar mijn bedoelingen. Ik wees hem op de gevel en zei: "Kijk!". De bewaker draaide zich om, staaarde enkele seconden naar de gevel, wendde zich weer tot mij en merkte droogjes op: "Ik zie niks!".

Ik moest aan dit voorval denken toen ik onlangs in de hal van Tresoar aan het Oldehoofsterkerkhof een vaste bezoeker wees op één van de, in mijn ogen, mooiste kunstwerken in e openbare ruimte in Fryslân: een sculptuur van Anke Kuypers uit het begin van onze eeuw. "Is me nooit opgevallen", was zijn reactie. Wat ik uit beide gevallen maar wil zeggen is dat a) zien een kunst is en dat b) onze openbare gebouwen vaak schatkamers van de moderne kunst zijn. overall in Nederland en Fryslân kom je de mooiste kunst tegen 'in het wild', maar we doen blijkbaar nog te weinig om mensen te leren kijken naar deze schatten. Blijkbaar is kunst vooral kunst als het in een museum hangt, als we bijna gedwongen worden om iets mooi te vinden en een werk bij voorbaat al gedefinieerd als waardevol. Maar een onbevangen, onbevooroordeelde kunstsafari in en om onze openbare gebouwen is soms nog spannender.

Het ritme van een boekenkast

Laten we het gebouw van Tresoar eens als voorbeeld nemen van een openbare instelling met interessante verborgen kunst. Natuurlijk zijn er de rijke verborgen collecties, zoals de prachtige geschilderde miniaturen uit enkele middeleeuwse handschriften. Maar het gebouw zelf is ook een afspiegeling van de kunstgeschiedenis van de afgelopen decennia. In 1966 werd het gebouw geopend als de Provinciale Bibliotheek van Fryslân. De jonge architect Piet Tauber realiseerde daarmee een werk dat tegenwoordig wordt beschouwd als één van de mooiste gebouwen uit de periode van de wederopbouw in Fryslân. Tauber liet zich inspireren door de bibliotheekfunctie van het gebouw. Het ritme van de ramen refereert aan de boeken in de boekenkast.

Het bijzondere van de decennia na de Tweede Wereldoorlog is dat architecten en kunstenaars nauw samenwerkten. Dat kwam deels door het ontstaan van diverse regelingen die het maken van kunst bij openbare gebouwen stimuleerden, maar het was ook typerend voor de periode van het modernisme waarin architectuur, kunsten en toegepaste kunsten een belangrijke rol werd toegedacht in de vorming en opvoeding van de mens.

In het streven naar verbinding van architectuur en kunst werd enkele jaren na de opening van de bibliotheek in de buitenruimte het kunstwerk van Ybe van der Wielen onthuld. Het gebouw en zijn kunstwerken laten op mooie wijze zien hoe functionalisme en expressionisme in de jaren 60 naast elkaar bestonden. De titel van het beeld refereert aan de functie van het gebouw: *Het gevleugelde denken*.

Abstract en conceptueel

Na de grote verbouwing van de Provinciale Bibliotheek rond 2000 kwam andermaal een sterke relatie tussen architectuur en kunst tot stand. De kunstenares Anke Kuypers (1945) creëerde een vierdelig kunstwerk dat de entree van Tresoar markeert, maar dat niet altijd wordt herkend, gezien, gevoeld en geroken. Want dat was de essentie van het werk: dat de zintuigen zouden worden geactiveerd.

Anke Kuypers is een belangrijke abstract en conceptueel werkende kunstenares, die ideeën uitvoert in tijdelijke projecten en installaties of, zoals in Tresoar, materialiseert in haar sculpturen. Zij staat in de traditie van de abstract-geometrische en conceptuele kunst die in de jaren 60 opkwam. De abstracte geometrie is, zoals Huub Mous mooi beschrijft in zijn boek *De kleur van Friesland*, de dominante kunststroming in onze provincie geworden, verbonden als zij was met landschappelijke noties als horizon, ruimte en leegte. De werken van Ids Willemsma, met name diens 'tempel' op de dijk bij Marrum, zijn de bekendste representanten van deze stroming.

De Friese conceptuele kunst is minder bekend. De term *conceptual art* werd voor het eerst helder gedefinieerd in een tekst uit 1967 van de Amerikaanse kunstenaar Sol LeWitt. De benadering van de kunst door de conceptuelen was sterk filosofisch en taalwetenschappelijk van aard. 'De definitie van kunst is kunst' is het bekende conceptuele credo. De idee is primair en de esthetische en materiële behandeling van het werk vormen niet een noodzakelijkheid. Het grote vraagstuk in die jaren was of de kunst volledig zou 'dematerialiseren' en alleen nog idee zou kunnen zijn. Bekende namen in de conceptuele kunststroming zijn On Kawara, Joseph Beuys, Hanne Darboven en Lawrence Weiner. In Nederland kunnen Marinus Boezem, Jan Dibbets en Ger van Elk tot de conceptuelen worden gerekend.

In Fryslân zien we de eerste duidelijke uitingen van conceptuele kunst in het midden van de jaren 60. Vooral in de kringen rond Galerie De Blauwe Hand in Harlingen was men erg geïnteresseerd in nieuwe vormen van kunst, samen te vatten in de begrippen performance en happening. De doorbraak van de conceptuele kunst vond plaats in het begin van de jaren 70. In die jaren vestigden vele kunstenaars van buiten Fryslân zich in de provincie, onder andere de Duitse kunstenaars Sylvia Steiger en Fritz Rahmann. Beïnvloed en geïnspireerd door Joseph Beuys creëerden zij diverse kunstuitingen in de vorm van manifestaties en performances. In de loop van de jaren 70 werden deze projectmatige presentaties een belangrijk fenomeen in het Friese culturele leven, culminerend in het omvangrijke 'Project' dat in oktober 1978 op diverse locaties in Leeuwarden werd uitgevoerd. Er bestaat een omvangrijke documentatie van de projecten in 'Project' maar geheel in de aard van de conceptuele kunst bleef er geen gematerialiseerde kunst achter. Naast de genoemde hoofdrolspelers Steiger en Rahmann waren onder andere Jan van Tuinen, Lollo Wyttsma, Geert Duintjer, Ruudt Peters en Jan de Bruin met deze kunstvorm verbonden.

Zintuiglijke ervaringen

het werk van Anke Kuypers is altijd sterk conceptueel van aard, maar het interessante is dat zij, door haar veelvuldige verbintenis met architecten en gebouwen, tot verrassende combinaties komt van idee en materialisatie. Haar werk in Tresoar is daar een prachtig voorbeeld van. Net zoals Ybe van der Wielen liet Kuypers zich inspireren door de functie van het gebouw en koos zij 'het weten' tot het thema dat op vier manieren werd uitgewerkt.

Als invalshoek koos zij de overtuiging dat het weten, het op zoek gaan naar kennis, altijd wordt voorafgegaan door zintuiglijke ervaringen. Aan de voorzijde van het gebouw zijn daarom struiken geplant die de reuk activeren. Bij binnenkomst in de traphal werd het gehoor geprikkeld met stemmen die de alfabetische codes van de bibliotheekfiches voorlazen (AA-BU, BU-DO, enz.). bij een verbouwing in 2009 is dit deel van het kunstwerk buiten werking gesteld, maar het zal binnenkort weer deel uitmaken van het geheel.

In de grote hal van Tresoar hangt een metalen 'borstelig' kunstwerk dat het zintuig 'voelen' vertegenwoordigt. Wie goed kijkt ziet hier de tekst 'er is geen begin dan de verwondering'. Het zijn de woorden van de grote filosoof Plato. Bijzonder intrigerend tenslotte is het staande glazen beeld, direct naast de entree. In de zeefdruk is een Griekse tekst weergegeven op een aantal achter elkaar geplaatste glazen platen. Het is een tekst van Aristoteles, en het zijn de beroemde beginwoorden van zijn boek *Metafysica*: 'het is naar weten dat alle mensen van nature streven'. Het 'zien' is hier op subtiele wijze in een kunstwerk tot uiting gebracht: zien met de ogen, maar ook zien in de vorm van weten en begrijpen.

Dagelijks passeren honderden mensen de wijze woorden van Plato en Aristoteles. Allen komen naar het gebouw om te zoeken, te vinden en zich te verwonderen. Zij bewijzen de stelling van Aristoteles dat mensen willen weten. Maar, laten we eerlijk zijn, veel bezoekers van Tresoar komen ook naar het gebouw omdat ze 'moeten' weten, daartoe gedwongen door opleiding of andere noodzaak .

Het zou mooi zijn als de bezoekers zouden 'zien' in zowel de zintuiglijke als de intellectuele betekenis. Zien hoe mooi het kunstwerk van Anke Kuypers is en begrijpen dat open staan voor kennis en kunst het leven zoveel rijker en interessanter kan maken.

De verwondering is het begin van alle kennis. Het is dus geen wonder dat Tresoar als verzamelplaats van alle kennis over en van Fryslân, de bezoeker verwelkomt met kunst. Maar het zou eigenlijk voor elke organisatie en elk bedrijf moeten gelden: begin met de verwondering en geef kunst en kunstenaars de ruimte. Leve Plato, leve Aristoteles.

Bert Looper, directeur van Tresoar, Leeuwarden.

Verschenen in de serie 'Kunst in het wild' in het Friesch Dagblad 16 november 2019